

JON GUNNAR JØRGENSEN

„SNORRE STURLESØNS FORTALE PAA SIN CHRØNICKE“

Om kildene til opplysningen om Heimskringlas forfatter.

DET ER IKKE mange i dag som nærer tvil om at det var Snorre Sturlason som skrev *Heimskringla*. Noe avgjørende bevis for dette har vi ikke, men et bærende argument har vært at opplysningen var kjent på 1500-tallet av de norske oversetterne Laurents Hanssøn og Peder Claussøn. Det har vært antatt at Snorres navn har stått i prologen i et tapt *Heimskringla*-håndskrift. På grunnlag av at begge oversetterne har kjent opplysningen, er det trukket slutninger om foreleggene deres. De to skal ha brukt samme forelegg, og selv om prologen ikke finnes i Peders oversettelse, skal den ha stått i forelegget hans. Jeg vil i denne artikkelen ta opp problemkomplekset omkring forfatteropplysningen og prologen. Resultatet kan få betydning for selve realitetsdiskusjonen om *Heimskringlas* forfatter, men det spørsmålet vil jeg ikke drøfte nærmere her.

I artikkelen *Sagnaritun Snorra Sturlusonar* skriver Ólafur Halldórsson at det i middelalderen sannsynligvis har vært alminnelig kjent, i alle fall blant de lærde, at Snorre var *Heimskringlas* forfatter. Dette viser seg i at det i *Orknøyingenes saga* og flere steder i *Den store saga om Olav Tryggvason* henvises til Snorre Sturlassons fremstilling, og at den fremstillingen det vises til stemmer med *Heimskringla*.¹

I tidens løp gikk kunnskapen om Snorres forfatterskap i glemmeboken, og først da Peder Claussøns sagaoversettelser ble utgitt i 1633, ble Snorre igjen kjent som verkets opphavsmann. Snorre nevnes i overskriften til oversettelsens prolog: „Snorre Sturlesøns Fortale paa sin Chrønike“.² Prologen i denne utgaven er imidlertid ikke Peder Claussøns. Utgiveren, Ole Worm, har lånt den fra en eldre oversettel-

¹ Ólafur Halldórsson 1979, 127.

² Peder Claussøn Friis: *Norske Kongers Chronica*, København 1633 (PCI) s (c) 3v.

se, Laurents Hanssøns fra 1548–51.³ I prologen i Laurents Hanssøns oversettelse nevnes Snorre to steder. Først står det etter prologens første hovedavsnitt:

Her fylgir effter Aff thenn Merckelige Saughe Schriffuere Aare prest i Jsslandh oc de ßom hand fylger i Sauger andre wittige men ßom staa i same Fortalen Snorris Sturllis *historiographi Noru(egiaë)*. (LH⁴ 6)

Til slutt, etter det andre hovedavsnittet, står det så:

Her Enndis fortalenn Snorris Sturlesenn vdi konninge Boghen. (LH 7)

Selv om vi ikke kan se av *Heimskringla*-oversettelsen, slik den fremstår i Worms utgave, at Peder Claussøn har kjent til at Snorre var *Heimskringlas* forfatter, fremgår det tydelig nok andre steder i Peders forfatterskap at han har hatt dette på det rene. I *En kort extract af de norske kongers Chronica* (e. 1599)⁵ skriver han at Snorre har skrevet en norgeskrønike der kongerekka begynner med Odin, og i *Om Iisland* (1580) nevner han Snorre sammen med to andre kjente islandske krønikeforfattere, biskop Isleiv og Are Frode.⁶ At det virkelig er *Heimskringla* han tillegger Snorre, går fram av en marginalnote ved navnet hans i *Om Iisland*, der det står at han i 1599 har oversatt Snorre Sturlassons norske krønike til dansk.⁷

Gjennom tidene har flere forskere drøftet spørsmålet om hvor de to oversetterne har hentet forfatteropplysningen fra. Peder Claussøn har neppe kjent Laurents Hanssøns oversettelse,⁸ og må altså ha fått sin viten fra annet hold. Gustav Storm prøvde flere løsninger på problemet. Han mente at Peder Claussøn ikke hadde kjent Laurents Hanssøns arbeid, og antok først at Snorre var nevnt i et *Heimskringla*-håndskrift som de begge hadde benyttet.⁹ Storm kritiserte her sin eldre kollega Konrad Maurers standpunkt. Maurer hadde reist tvil om at Snorre

³ Gustav Storm 1882, 47–61.

⁴ *Laurents Hanssøns sagaoversettelse*, Gustav Storm (utg), Kristiania 1899.

⁵ *Samlede Skrifter*, 42.

⁶ Samme bok, 191.

⁷ Samme bok, LXI.

⁸ Gustav Storm 1882, 48–53; Jonna Louis-Jensen 1979, 49; Ólafur Halldórsson 1979,

121.

⁹ Gustav Storm 1873, 2–3.

hadde skrevet *Heimskringla* og hevdet at de unge oversettelsene ikke kunne tillegges særlig beviskraft i dette spørsmålet. Han mente Laurents Hanssøn kunne ha utledet forfatteropplysningen av andre sager, og at Peder Claussøn i sin tur hadde fått den fra Laurents.¹⁰

Storm korrigerer sitt standpunkt i *Arkiv* 1882. Han hadde nå sett at prologen i utgaven av Peder Claussøns sagaoversettelser stammet fra Laurents Hanssøn, og hevdet dessuten at Laurents trolig hadde tatt hele prologen fra *Codex Frisianus* (F). Storm falt nå delvis ned på Maurers forklaring, men fastholdt at Peder Claussøn ikke hadde kjent forgjengerens oversettelse. Han mente nå at både Laurents Hanssøn og Peder Claussøn uavhengig av hverandre hadde utledet forfatteropplysningen av *Olav Tryggvasons saga* i *Bergsbók*, der Snorre er nevnt flere ganger.¹¹

Siden kom Storm fram til at Laurents ikke hadde tilleggsopplysningene i *Olav Tryggvasons saga* fra *Bergsbók*, men fra Odd munks *Olav Tryggvasons saga*, nærmere bestemt AM 310 4to, og etter at Finnur Jónsson hadde identifisert Laurents Hanssøns hånd på det bevarte bladet fra *Kringla*, var både Storm og Finnur Jónsson overbevist om at Laurents' andre håndskrift hadde vært *Kringla*, og at forfatteropplysningen måtte ha stått i *Kringlas* prolog.¹² Finnur Jónsson mente at også Peder Claussøn hadde brukt *Kringla*, men at prologen var tapt da han fikk håndskriftet. Han drøfter imidlertid ikke nærmere hvor Peder da kunne ha forfatteropplysningen fra.¹³ Storm endret ikke sin gamle oppfatning når det gjaldt Peders kilde. I innledningen til Nasjonalutgaven av *Heimskringla* (1900) skriver han at Peder kjente Snorre som sagaforfatter fra *Bergsbók*.¹⁴

Laurents Hanssøns forelegg

Hovedforelegget til Laurents var F, men det er tvilsomt om det er dette håndskriftet som ligger til grunn for prologen, slik Storm mente i 1882 og fastholdt i 1899.¹⁵ Laurents Hanssøn skrev i forordet til over-

¹⁰ Konrad Maurer 1867, 16–18 og særlig note 24 s 123–126.

¹¹ Storm 1882, 60.

¹² Finnur Jónsson 1895, VI, og *HkrFJ* I, IX–X; Gustav Storm i *LH*, V.

¹³ *HkrFJ* I, X.

¹⁴ Storm 1900, XXXIX.

¹⁵ Se Storm 1882, 57 og *LH*, IV–V.

settelsen at han hadde fått tak i et annet håndskrift etter at han var kommet godt i gang med arbeidet, og at han hadde støttet seg til dette ved siden av hovedforelegget. Storm anførte to argumenter for at Laurents hadde hatt dette andre håndskriftet til støtte for prologen. Det ene var at „Oversættelsen forudsætter de to Ord i Fortalen „hafa mælt“, som manglede i Codex Frisianus og som altsaa maa være laant fra det andet haandskrift Kringla“ (*LH V*). Det andre var at opplysningen om Snorre måtte være herfra, ettersom den ikke står i *F*.

Setningen som forutsetter ordene „hafa mælt“ ser slik ut i oversettelsen:

Pa thenne bogh lodh ieg schrifue gamle frasauger om høfdinge
de som Regemente haufue haft vdi desse nordlanden oc pa Dan-
ske tunge hafue talet sa som ieg hafuer hørt aff vise menz
saugn ... (*LH 5*)

Leddsetningen blir ganske meningsløs uten verbalet „hafue talet“, og selv om ikke Laurents viser seg som noen språklig virtuos, har han ganske sikkert kunnet gjøre denne rettelsen uten støtte i noe forelegg. Finnur Jónsson har imidlertid påpekt flere detaljer i prologteksten til Laurents Hanssøn som stemmer bedre med *Jöfraskinnas* (*J*) tekst enn med *F*. Det er nok å nevne et par av eksemplene:¹⁶

Aff hans naffne ere ynglinger kallede (*LH*)
af hans nafni eru Y. kallaðir (*J*)
af hans nafni eru síðan kallaðir Y.; (*F*)
hann haufde thet Aare tall først (*LH*)
ok hafði þat áratall fyrst (*J*)
ok hafði fyrst áratall (*F*)

Eksemplene viser tydelig nok at Laurents må ha brukt et annet håndskrift enn *F*, enten som hovedforelegg eller til støtte. Finnur Jónsson mente det andre håndskriftet mest trolig hadde vært hovedforelegg for prologen, og det tror jeg han hadde rett i. I eksemplene over er avvikene fra *F* uten innholdsmessig betydning, og det hadde ikke vært noen grunn for Laurents til å velge lesemåter fra et annet håndskrift her, dersom han hadde brukt *F* som hovedforelegg.

¹⁶ Anført etter *HkrFJ I* (Finnur Jónsson: *Heimskringla*. Kbh 1893–1900), IX, unnatt det andre eks. fra *J*, som er anført etter *HkrFJ I*, 6.

Laurents har sløyfet slutten på prologen i oversettelsen. Han gjør imidlertid leseren oppmerksom på at han ikke har tatt med alt:

Thet som efter fylgir in prohemio er intthet annet æn Aara tall
huilket man fyynnir i sellffue kronicke om huer kong ifra Sanct
Oluff oc tilforenn *etc.* (LH 7)

Kommentaren er litt forvirrende. Teksten som her er utelatt, slik den står i *F* og *J*, inneholder opplysninger om Isleivs og Halls levetid, om hvordan Are gjennom Teit fikk del i deres kunnskaper, og at Are også hadde lært mye av Turid, Snorre godes datter. Dette passer dårlig med den innholdsbeskrivelsen Laurents angir. Sverrir Tómasson antyder den tolkning at prologen i Laurents' forelegg kan ha inneholdt mer enn det som står i *F* og *J*.¹⁷ Laurents' oversettelse er imidlertid mange steder svært unøyaktig, og det er tydelig at oversetteren ofte har hatt problemer med å forstå teksten. Den utelatte delen av prologen inneholder flere kronologiske opplysninger, en gang satt i relasjon til Olav den hellige, en gang til Olav Tryggvason. Olav den hellige ble dessuten nevnt i den siste setningen før denne kommentaren. Trolig skyldes det dårlige samsvaret mellom Laurents Hanssøns innholdsangivelse og det kjente innholdet i *Heimskringla*-prologen bare Laurents' unøyaktighet, slik at teksten han sikter til i kommentaren ikke er noen annen enn den vi kjenner fra *F* og *J*.

Kritikk av Gustav Storm og Finnur Jónsson

Også Jakob Benediktsson har tatt opp spørsmålet om hvor Snorre er nevnt som *Heimskringlas* forfatter. Med tekstkritisk argumentasjon viser han at Laurents' andre håndskrift neppe kan ha vært *Kringla*,¹⁸ og dette resultatet passer med at vi ellers ikke har noe som vitner om at *Kringla* har inneholdt prologen. Prologen manglet i alle fall kort etter at håndskriftet var kommet til Universitetsbiblioteket i København tidlig på 1600-tallet. Ole Worm brukte *Kringla* til komplettering av Peder Claussøns oversettelse som han utgav i 1633. Om *Kringla* hadde inneholdt prologen, ville han neppe ha brukt den ufullstendige versjonen fra Laurents Hanssøn.

¹⁷ Sverrir Tómasson 1988, 382.

¹⁸ Jakob Benediktsson 1955, 123 – 124.

Det at Peder Claussøn og Laurents Hanssøn begge hadde opplysninger om at Snorre hadde skrevet *Heimskringla*, forklarer også Jakob Benediktsson ved at de to brukte samme forelegg, et tapt *Heimskringla*-håndskrift der Snorre var nevnt som forfatter.¹⁹ Dette er en fornuftig antakelse fordi den er økonomisk, og det er vanskelig å motbevise den, men de tekstlige argumentene er nokså svake. Bortsett fra prologen har Laurents Hanssøn hentet så lite fra det andre håndskriftet at det er vanskelig å trekke sikre slutninger av en tekstkritisk sammenlikning. Jakob Benediktsson trekker fram to eksempler for å vise samhörighet mellom *LH* og *PCI*:

- 1) Aarstad hoess berghen. Fittie paa stordeland. Aualdzness i karmswnd. Vdsteenn i ryefylcke som siden war closter. Sem i Norhordalandh. (*LH* 75.2–3)

paa Alreckstad, Sæm eller Fidie, eller i Ryefylket, paa Vdstein, eller Augvaldsnæs paa Karmen. (*PCI* 61.21–22)

á Alreksstøðum eða Sæheimi, á Fitjum, eða á Útsteini, ok í Kqrmt á Qgvaldznesi. (*HkrFJ* I 155.5–7)

- 2) pa Dingeness ther mødis sogn och hordalandt (*LH* 118, note 3)

paa Dyngenas (sic), der som Sogn oc Hordeland mødis (*PCI* 109.25–26)

Þetta var á Pinganesi, þar er mœtisk Sogn ok Hqrðaland (*HkrFJ* I 287.1–2)

For *eða á* (*Hkr*) i eks 1) har *Jöfraskinna ok a rogalandi at*, og dette passer med *LH* og *PCIs* i *Ryefylket/ryefylcke*. *LH/PCIs* *Dinganes* for *Pinganes* i 2) passer med fragmentet *AM 325 VIII 1 4to*, som tilhører samme klasse som *J. J* har *Digranes*.

Jeg må gi Jakob Benediktsson rett i at hans eksempler på lesemåter fra *LH* viser bedre samsvar med *PCI* og med y-håndskriftene enn med *Kringla*, men vil samtidig bemerke at samsvaret mellom *LH* og *PCI* heller ikke er så klart at det gir grunnlag for å slutte at de har hatt samme forelegg.

¹⁹ Samme sted, 124, 127.

Laurents Hanssøns og Peder Claussøns forelegg

Laurents Hanssøn har riktignok hentet lite tekst fra det ukjente håndskriftet, men det lille som er, tyder helst på at det har vært et annet enn det Peder Claussøn brukte. En passus Laurents må ha hentet fra dette håndskriftet, er denne:

Sidenn ffor hand Syder till walland och røffuede there. Daa ffor hann aff wallande och till Syllinger, vester i haff fra Englandh (LH 124.5–7).

Tilsvarende tekst i *Heimskringla* lyder slik:

Þaðan siglði hann vestr til Vallandz ok herjaði þar; þá siglði hann vestan ok ætlaði til Englandz; þá kom hann í eyjar þær, er Syllingar heita, vestr í hafit frá Englandi (HkrFJ I 307.12–15).

I *F* er det meste utelatt, og der står bare:

Siðan sigldi hann vestan til Englandz (*F*²⁰ 114.26–27).

Peder Claussøns tekst ser slik ut:

(Der efter seglede Olaff Tryggesøn i Vester Haff, oc røfuede paa Engeland, Skotland, Suderøer, Irland oc Franckrige, som Halfroder Vandræda Skald queder i sin Vise.)

Olaff Tryggesøn seglede fra Franckrige, oc actede til Engeland, men Vinden forsette hannem, saa at hand kom til den øe, som Sylling kaldedis, oc ligger Vester i Hafuit fra Engeland, (*PCI* 125.31–126.6)

PCI slutter seg her nært til teksten i *Den store sagaen om Olav Tryggvason* (*StOT*), der det står:

(þa helt hann til Bretlandz. ok heriaði við þat land. þaðan sigldi hann uestr til Vallandz ok heriaði þar. Vm þenna hernat Olafs allan saman kueðr Hallfrodr vandræða skalld. ...)

<O>Lafr konungr Tryggva s(on) sigldi uestan af Vallandi. ok ætlaði til Eng landz. honum bægdí ueðr ok bar hann til eyía þeira er Syllingar heíta. þær liggia uestr i hafit fra Eng landi. (*StOT*²¹ I 160.8–161.9)

²⁰ C. R. Unger (utg): *Codex Frisianus*, Kristiania 1871.

²¹ Ólafur Halldórsson (utg), *Óláfs saga Tryggvasonar en mesta*, København 1958–61.

I dette eksemplet knytter *LHs* tekst seg mye nærmere til *Hkr* (*K*, *J*) enn til *PCL*. Vi merker oss særlig at setningen *honum bægði veðr* mangler i *Hkr*, og knytter *PCL* utvetydig til *StOT*.

Det kunne tenkes at Peders tekst på dette punktet stammet fra *Bergsbók*. En annen forklaring er imidlertid mer sannsynlig, nemlig at forelegget hans har vært nært beslektet med det *Heimskringla*-håndskriftet som forfatteren av *StOT* har benyttet. Ólafur Halldórsson har gjort meg oppmerksom på denne sammenhengen og pekt på flere eksempler til støtte for dette.²² I *Håkon den godes saga* i *Heimskringla* står det om Eirik blodøks' fall:

En er þat spurði Eiríkr konungr, þá fór hann í vestrvíking ok hafði ór Orkneyjum með sér Arnkel ok Erlend, sonu Torf-Einars. Síðan fór hann í Suðreyjar ok váru þar margir víkingar ok herkonungar, ok réðusk til liðs með Eiríki konungi. Helt hann þá öllu liðinu fyrst til Írlandz ok hafði þaðan lið slíkt, er hann fekk; síðan fór hann til Bretlandz ok herjaði þar. Eptir þat siglði hann suðr undir England ok herjaði þar sem í qðrum stöðum, en alt lið flýði, þar sem hann fór. (*HkrFJ* I 171.10–172.1)

Tilsvarende tekst i *StOT*:

En er þat spurði Eiríkr konungr þa for hann í uestr uiking. hann kom íOrkn eyiar. ok hafði þaðan með ser Arnkel ok Erlend sono Torf einars. for hann þaðan i Suðr eyiar. ok uoro þar margir uikingar ok her konungar. er reðuz til lids með Eiríki. helt hann þa fyrst öllu liðinu til Írlandz. ok hafði þaðan enn lið slíkt er hann feck. Sípan for hann til Bretlandz ok heriaði þar sem iqðrum stöðum. en alt mann folk flyði undan þar sem hann for. (*StOT* I 23.10–16)

Slektskapet mellom de to tekstene er tydelig nok, men vi ser at teksten mellom *Heimskringlas* to „herjaði þar“ mangler i *StOT* (alle håndskrifter).

Den samme utelatelsen finner vi hos Peder Claussøn:

Der K. Erick det spurde, seilede hand i Vesterviking oc seglede først til Orknøi, oc hafde deden met sig Arnkiöld oc Erland,

²² Ólafur Halldórsson, upubliserte notater. Jeg takker Ólafur for at han har vært så generøs å la meg få bruke dette materialet.

Grefue Torff Einars Sønner, oc megit Folck, siden holt hand sin færd til Suderøjer, oc fand der mange Siøkonger oc Sørøfuere for sig, oc gafue de dem i Selskab met K. Erick. Hand seglede dernest til Irland, oc røfuede der, oc tog met sig hues krigssfolck hannem følge vilde, oc seglede siden met alt det Folck til den part aff Engeland, som Britannia (Bretland) var kaldet, oc røfuede der lige som andrestedis, oc alt Folcket flydde der som hand kom. (*PCI* 69.20–29).

Det som gjør eksemplet særlig interessant i denne sammenheng, er imidlertid at *Bergsbók* avviker fra de øvrige *StOT*-manuskriptene ved at den har *Porfinz j. for Torf einars*. Dette avviket finner vi ikke hos Peder Claussøn (*Torff Einars*), og dette tyder på at *Bergsbók* ikke er forelegget hans.

I notatene til Ólafur Halldórsson finnes en rekke eksempler som viser samsvar mellom *PCI* og *StOT* mot *Hkr*. Jeg vil nøye meg med å trekke fram ett til, der Peder Claussøn igjen har unngått et avvik i *Bergsbók*. I *Harald gråfells saga* har *Heimskringla*:

Glúmr Geirason er maðr nefndr; hann var skáld Haraldz konungs ok hreystimaðr mikill; hann orti vísu þessa eptir fall Hákonar: ...

Þessi vísa varð allkær, en er ... (*HkrFJ* I 224.2–14)

I *StOT* står:

Glumr Geira s(on) var skalld Haralldz konungs Gunnhilldar sonar. hann orti uisu þessa eptir fall Hakonar konungs. ok hældi þar at Haralldr konungr hefði hefnt Gamla broður sins. ...

Þessi uisa uarð allkiær j hirð Haralldz konungs. En er ... (*StOT* I 47.8–20)

og Peder Claussøn har:

Gulmer Gejrasøn var en god Skaald, oc tiente K. Harald, hand dictede en Vise om K. Hagens Fald, oc indførde der udi at K. Harald hafde hefnit sine Brødris død, huilcken Vise var megit afholden aff K. Haralds Mend. Men der ... (*PCI* 89.3–6)

Vi ser at *StOT* og *PCI* har med et tillegg i forhold til *Hkr*, om inn-

holdet i skaldestrofen. Dessuten står det i *StOT* og *PCL* at strofen var avholdt blant *kong Haralds* menn. I *Bergsbók* står *Hakonar* for *Haralldz*.

Disse tre eksemplene tyder på at teksten i Peder Claussøns forelegg for *Hkr I* har vært nært beslektet med den *Heimskringla*-teksten som ligger til grunn for *StOT*. Det er vanskelig å avgjøre om det ukjente forelegget til Laurents Hanssøn har tilhørt x- eller y-klassen. At det ikke lar seg påvise flere avvik fra *F* i Laurents Hanssøns tekst, kan tyde på at håndskriftet ikke har skilt seg vesentlig fra *F*, men som Jakob Benediktsson har påpekt, kan de få avvikene som er, peke i retning av y-klassen. Laurents Hanssøns tekst viser imidlertid ingen avvik fra *F* som knytter an til *StOT*, slik vi måtte ha forventet dersom forelegget hadde vært det samme som Peder Claussøns. Når det gjelder prologen, har vi ikke Peders tekst til sammenlikning.²³ Det argumentet for felles forelegg som da står igjen, er de to oversetternes kjennskap til Snorre.

Kilden til forfatteropplysningen

Vi kan ikke ta det for gitt at opplysningen om Snorre har kommet fra prologen i Laurents Hanssøns ukjente håndskrift. Snorre nevnes ikke i selve teksten i oversettelsen, men i en introduksjonskommentar som står etter første del av *Heimskringla*-prologen og i en sluttkommentar. Utover det faktum at to oversettere i det 16. århundre kjenner forfatteren, og at opplysningen står i tilknytning til prologen hos den ene av dem, er det vanskelig å finne holdepunkter for at opplysningen virkelig er hentet fra prologen i et *Heimskringla*-håndskrift.

Sverrir Tómasson har i sin doktoravhandling forsøkt å argumentere for at forfatteropplysningen er hentet fra en *Heimskringla*-prolog. Her omtaler han også spesielt prologen, slik den står i Laurents Hanssøns oversettelse.²⁴ Sverrir Tómasson merker seg sluttkommentaren „Her

²³ Jakob Benediktsson tenkte seg da han skrev artikkelen i 1955 at Worm tildels hadde støttet seg til Peder Claussøns prolog i utgaven (1633). Jonna Louis-Jensen viste senere at dette ikke var riktig (Louis-Jensen 1977, 50, note 26). Da Jakob Benediktssons artikkel ble trykt på ny i festskriftet *Lærdómslistir* (1987), skrev han en kort sluttkommentar (s 86), der han vedgikk at Louis-Jensen hadde rett i sin anmerkning. Han tenker seg likevel at Peders oversettelse har inneholdt en prolog, men at denne var tapt i Worms håndskrift.

²⁴ Sverrir Tómasson 1988, 382–83.

Enndis fortalenn Snorris Sturlesenn vdi konninge Boghen“. Plasseringen av kommentaren mener han tyder på at prologen i forelegget har endt med en hilsen. Utfra sitt kjennskap til alminnelig struktur i prologer tenker han seg så videre at denne prologen har begynt med en tiltaleformel der forfatterens navn har vært nevnt. Sverrir har hatt en spesiell type prologer i tankene, epistula (bréfsformálar, „diplomprologer“). Disse har hilsningsformler i begynnelsen og enden, slik vi kjenner det fra diplomer. Epistula er vanlige i latinske skrifter, men forekommer sjelden i norrøne.²⁵

Vi har ikke mange eksempler på at forfatteren blir presentert i prologer til norrøne tekster, og etter mitt syn gis det andre forklaringer både på forfatterangivelsen og på plasseringen som er mer nærliggende. Begge kommentarene i prologen der Snorre nevnes, er plassert etter et avsluttet tekstavsnitt og nederst på en side. I den første kommentaren står det hva som følger i neste tekstavsnitt, i den siste at prologen er slutt. Laurents har skrevet tilsvarende kommentarer flere steder i oversettelsen: „Her begynniss nu then rette norske kronicke aff the welldigeste koninger oc fførst aff haldenn Sworte“(LH 42), „Nu fylger strax effter Haraldz haarfager Saughe. x aar gamell war harald tha hannssz fader bleff“(LH 47), „Finis Haraldz Harfagers kronicke“(LH 79) osv, uten at tilsvarende tekst finnes i *F* eller andre kjente håndskrifter. De er plassert på samme måte som kommentarene i prologen, til slutt i et kapittel og nederst på siden. Det er altså ganske tydelig at anmerkningene om Snorre er formulert av Laurents Hanssøn selv, uavhengig av forelegget. Da Worm brukte Laurents Hanssøns prolog i sin utgave av *Norske Kongers Chronica*, gjorde han betydelige språklige forbedringer og sløyfet avsnittet om Are. Opplysningen om Snorre flyttet han fram i overskriften. Dette siste tyder på at også han oppfattet den som Laurents Hanssøns kommentar og ikke som en del av foreleggets tekst. Notisene sier oss altså at Laurents har hatt opplysninger om at Snorre har skrevet *Heimskringla*, men ikke hvor han har hentet dem fra.

Foran *Heimskringlas* prolog har Laurents Hanssøn skrevet sin egen. Dette er ikke uvanlig, et annet eksempel finner vi i Bergr Sokkasøns *Nikolaus saga*.²⁶ Laurents' egen prolog har også en struktur og et inn-

²⁵ Samme bok, 63, 65.

²⁶ Se Unger 1877, 49–50 og Sverrir Tómasson 1988, 346–347.

hold som minner om middelalderens sagaprologer. Han hilser kongen, nevner sin oppdragsgiver, skriver litt om egen utilstrekkelighet, og gjør rede for sine kilder og hvordan han har arbeidet. Når Snorres fortale så følger etter, kan Laurents rett og slett ha følt det nødvendig å markere at den tilhører verket og ikke er hans egen. Dette rimer godt med måten disse kommentarene er formulert på. Forfatteropplysningen er ikke det sentrale i noen av dem, den følger med som merkelapp for den teksten som omtales. Snorre nevnes så selvfølgelig som om det var alminnelig kjent at han hadde skrevet *Heimskringla*.

At Snorre ikke er nevnt i prologen, utelukker selvsagt ikke at hans farskap til sagaen kan ha fremkommet et annet sted i Laurents Hanssøns tapte håndskrift. Det kunne for eksempel tenkes at Snorre har vært nevnt ved begynnelsen av teksten, på samme måte som Bergr Sökkason er navngitt i opphavet til *Bergsbóks* tekst (1va), men dette er en gjetning som det vil være vanskelig å prøve nærmere.

Som flere har pekt på tidligere (Maurer, Storm), og som senest Ólafur Halldórsson har vist i detalj, finnes det andre kilder der Snorre nevnes som krønikeforfatter, nemlig *Orknøyingenes saga* og *Den store sagaen om Olav Tryggvason*. Begge disse sagaene var godt kjent av humanistene i Bergen på Laurents Hanssøns tid. *Den store sagaen om Olav Tryggvason* står i *Bergsbók*, som var i Bergen omtrent fram til den tid da Laurents begynte sitt oversettelsesarbeid.²⁷ Som nevnt kom Storm fram til at Laurents Hanssøn ikke hadde brukt *Bergsbók*, men Odd munks saga om Olav (*AM 310 4to*),²⁸ og her står det ingenting om Snorre. Men Storm viste også at Laurents hadde brukt *Orknøyingenes saga* (*Jarlesaga*).²⁹ Her står det:

Erlingr, son Erlendz iarls, segia sumir menn at felli i ǫngulseyiar-sundi, enn Snorri Sturluson segir hann fallit hafa a Ulaztiri með Magnusi konungi. (*Orkn*³⁰ 107.16–19)

Samme opplysning står også i den vesle sagaen om Magnús eyjajarl

²⁷ Østlendingen Peder Hanssøn eide boka da han døde i 1551. Vi har videre flere vitnemål om at den siden var på Østlandet. Se Asgaut Steinnes 1962, 9–30.

²⁸ Storm 1899, VIII.

²⁹ Samme bok VII.

³⁰ Sigurður Nordal (utg), *Orkneyinga saga*, København 1913.

(både kortere og lengre versjon), som er integrert i *Orknøyingenes saga*.

I *Heimskringla*-oversettelsen viser Laurents flere ganger til *Orknøyingenes saga*,³¹ og han har tydeligvis kjent denne sagaen godt. Laurents kan ha sluttet seg til kunnskapen om Snorre på grunnlag av den, men det er ikke sannsynlig. Det er grunn til å tvile på at Laurents selv har vært i stand til å fastslå at det manuskriptet han oversatte fra nettopp var den krøniken det henvises til i *Orknøyingenes saga*. Denne slutningen forutsetter en meget god oversikt over sagamaterialet og en betydelig filologisk innsikt. Den opplysning at Laurents hadde problemer med å skaffe håndskrifter til oversettelsen, samt at han tydeligvis strevde med å forstå teksten, tyder ikke på at han har hatt tilstrekkelig innsikt til å identifisere forfatteren.

Bergsbók og *Orknøyingenes saga* var mye brukt i Bergen i 1530 og -40 åra. *Bergsbók* ble grundig lest av Jon Simonsson³² og Mattis Størssøn.³³ *Orknøyingenes saga* ble også oversatt til dansk, høyst sannsynlig i det samme humanistiske miljø i Bergen.³⁴ At sagaen var godt kjent i Bergen, viser utbredelsen av sagnet om kong Nor, som bergenserne sannsynligvis har hatt fra *Orknøyingenes saga*. Foruten at Laurents Hanssøn nevner det i oversettelsen (LH 24, note 4), blir det nevnt i to yngre skrifter, nemlig i Absalon Pederssøns *Om Norigis rike* (1567)³⁵

³¹ LH, 9 note 1, 62 note 3 og 7, 67 l 16.

³² Jon Simonsson (1512–75) kom til Bergen som erkebiskopens ombudsmann i 1532, og ble der til ca 1544, da han fikk lagmannsembedet i Agder. Han har utvilsomt drevet sagastudier i Bergenstiden. Se Jørgensen 1994a.

³³ Gustav Storm antok at Mattis Størssøns oversetterarbeid er yngre enn Laurents Hanssøns. Mattis' bruk av *Bergsbók*, samt en marginalnote i *Fríssbók* med Mattis' hånd tyder på at det er omvendt. Se Jørgensen 1994b, 186–87.

³⁴ Laurents Hanssøn har også fått æren for denne oversettelsen. Se Westergård-Nielsen 1980, 274–275. Dersom det var riktig at oversettelsen er Laurents Hanssøns verk, ville det være lettere å forstå at Laurents selv kunne trekke informasjonen om Snorre ut av den. Argumentene for at Laurents er oversetteren er imidlertid ganske svake. Westergård-Nielsen mener språk og stil i *Orkn*-oversettelsen ligger nær opptil saga-oversettelsen til Laurents Hanssøn. Jeg ville heller si at en sammenlikning taler sterkt imot at Laurents Hanssøn har oversatt *Orkn*. At den danske språkfringen i *Orkn*. er langt mer fullkommen enn Laurents Hanssøns, kan selvsagt skyldes den yngre danske avskriveren, men *Orkn*. er også syntaktisk og leksikalsk friere fra forelegget enn LH. Oversetteren av *Orkn*. behersker i det hele tatt både det norrøne språket og oversetterkunsten bedre enn Laurents Hanssøn.

³⁵ *Om Norigis Rige* i Storm 1895, 3–114.

og i det oversatte *Heimskringla*-ekserptet i *Sth. papp. 84 fol.*³⁶ Måten det er referert på i *Sth 84* og hos Absalon tyder på forfatterne har hatt alminnelig kjennskap til sagnet, for det ser ikke ut til at de har hatt manuskriptet for hånden.

I det fruktbare humanistiske miljøet som vokste fram i Bergen på Laurents Hanssøns tid, var det stor interesse for kongesagaer. Mange håndskrifter ble lest, ekserpert og oversatt, og det må etterhvert ha blitt utviklet betydelig kunnskap om disse skriftene i dette miljøet. Blant de håndskrifter som ble flittig studert var altså *Bergsbók* og *Orknøyingenes saga*, der Snorre var nevnt som sagaforfatter. I tillegg kan det ha vært flere håndskrifter i omløp som vi ikke kjenner i dag, og vi kan ikke se bort fra at opplysninger om Snorre kan ha kommet enda klarere til uttrykk i ett av disse. Det kan godt tenkes at opplysningen om *Heimskringlas* forfatter har vært kjent blant humanistene i Bergen, kanskje en tid „alminnelig kjent, i alle fall blant de lærde“, slik som i middelalderen. Fra kollegene i Bergen har opplysningen så kommet Laurents for øre. I så fall må vi regne med at også Mattis Størssøn har kjent til dette, selv om det ikke framgår noe sted i hans oversettelse. Det kan ha sin naturlige forklaring i at Mattis verken skrev noe eget forord til oversettelsen eller oversatte prologen, selv om han kjente den fra *F*. Som nevnt ser det ut til at det heller ikke for Laurents Hanssøn har vært det vesentlige å formidle forfatteropplysningen.

Eldre enn oversettelsene til Laurents Hanssøn og Mattis Størssøn er de såkalte Christiern Pedersens ekserpter, utdrag av kongesagaer i dansk oversettelse. Disse har vi bare indirekte overlevert gjennom danske historiografer, det meste i A. S. Vedels avskrift.³⁷ Her tillegges biskop Isleiv forfatterskapet, og dette må trolig skyldes misforståelse hos en av de danske historiografene. Jeg har annetsteds argumentert for at Jon Simonssøn er opphavsmannen til disse ekserptene.³⁸ Selv om oversetteren ikke har kjent forfatteren av *Heimskringla* da han gjorde dette pionérarbeidet, kan han godt ha oppdaget det seinere. Det er lett å tenke seg at Jon Simonssøn i neste omgang har brakt opplysningen

³⁶ Ekserptet er skrevet i Bergen og kan tidfestes til ca 1560. Sagnet om Nor (Norig) står helt i begynnelsen, cod pag 28v.

³⁷ Brandt 1856, 354 ff., og om Olav Tryggvason i Vedel 1705, 94–162.

³⁸ Jørgensen 1994a, 1994b.

med seg til Peder Claussøn. Jon Simonssøn ble i 1546 utnevnt til lagmann i Agder, og fungerte der som Peder Claussøns vitenskapelige veileder.

Det er flere grunner til å tvile på at Peder selv har utledet opplysningen fra *Bergsbók*. Det er vanskelig å tro, selv om det absolutt er mulig, at Peder kan ha hatt tilstrekkelig oversikt over sagalitteraturen til at han har kunnet identifisere Snorres verk nettopp med *Heimskringla*. En viktigere innvending er det kanskje at Peder neppe har hatt selve *Bergsbók* til rådighet, men kan ha brukt ekserpter og notater fra den.³⁹

I sine *Kongesagastudier* dveler Jonna Louis-Jensen ved spørsmålet hvorfor Worm valgte å sette inn prologen fra Laurents Hanssøns oversettelse i utgaven av Peder Claussøns oversettelse dersom den fantes i Peders manuskript, og antyder tre muligheter: 1) Peder hadde unnlatt å ta den med selv om han hadde den i forelegget, 2) Worm valgte å bruke Laurents versjon selv om prologen fantes i Peders oversettelse og 3) Worms manuskript manglet de første bladene med prologen. Den første muligheten er tenkelig, men den andre virker usannsynlig. Peder Claussøns oversettelse er gjennomgående langt bedre enn Laurents Hanssøns, og dessuten er prologen i Laurents Hanssøns oversettelse ufullstendig. Louis-Jensen selv heller til den tredje muligheten, men bemerker at den passer dårlig med at Worm omtaler manuskriptet som det beste av flere.⁴⁰

Dersom det er slik at Snorre ikke er nevnt som forfatter i noe *Heimskringla*-håndskrift, men at Laurents Hanssøn og Peder Claussøn begge har opplysningen fra annet hold, faller også dette argumentet for at Laurents og Peder har brukt samme forelegg til *Heimskringla*-teksten bort. Det er da grunn til å føye til en fjerde mulighet til de tre Jonna Louis-Jensen vurderer: Peders forelegg inneholdt ikke prologen, og derfor fantes den heller ikke i oversettelsen. Jeg ville riktignok kunne godta den forklaring at Peder Claussøn, som Mattis Størssøn, har unnlatt å oversette prologen, selv om han hadde den i forelegget. Det

³⁹ Jeg har drøftet Peder Claussøns bruk av *Bergsbók* i Jørgensen 1994b, 187–193. Boka var flittig brukt på Østlandet på Peders tid (se Steinnes 1962), og det er usannsynlig at den i den aktuelle perioden også har vært utlånt til ham. Jon Simonssøn har brukt *Bergsbók* og skrevet en mengde marginalnoter i den. Han kan ha tatt notater som Peder har brukt.

⁴⁰ Louis-Jensen 1977, 50–51.

var *sagaen* han var interessert i. Men holdepunktene for at Peder har hatt prologen er, så vidt jeg kan se, forsvinnende.

Konklusjon

La oss nå samle trådene og prøve å forklare det faktum at Peder Claussøn og Laurents Hanssøn begge kjenner *Heimskringla*s forfatter. Slik opplysningen er oppført i Laurents Hanssøns prolog, er det ingen faste holdepunkter for at han har opplysningen fra noe *Heimskringla*-håndskrift. Peder Claussøn har kjent forfatteren, men opplysningen står ikke i *Heimskringla*-oversettelsen hans, og det er heller ikke noe annet som tyder på at han har den fra noe *Heimskringla*-håndskrift. Det ser heller ikke ut til at de to oversetterne har brukt samme forelegg eller at Peder har kjent Laurents Hanssøns arbeid. Den mulighet er tilstede, at de begge har kommet fram til kunnskapen på grunnlag av opplysninger i andre verker. Opplysningen er imidlertid så spesiell, og slutningen forutsetter en så skarpsindig lesning og en så god oversikt over sagalitteraturen, at det er usannsynlig at de to uavhengig av hverandre har kommet fram til det samme og hevdet sin oppdagelse med så stor sikkerhet. Det må være en sammenheng mellom de to, og det ligger nær å tenke seg at bindeleddet er lagmann Jon Simonssøn. Snorres forfatterskap har trolig vært kjent blant humanistene i Bergen. Laurents kan ha fått opplysningen derfra, og Jon kan ha brakt den med seg til Agder og til Peder Claussøn. Om Laurents Hanssøn og Peder Claussøn ikke har brukt samme *Heimskringla*-håndskrift, er det også overflødig å regne med at Peder Claussøns håndskrift har inneholdt prologen.

LITTERATUR

Bergsbók, Sth perg fol 1. Se Lindblad.

Beyer, Absalon Pederssøn. *Om Norgis Rige*, utg. i Gustav Storm: *Historisk-topografiske Skrifter om Norge og norske Landsdele*, Kristiania 1895, 3–114.

Brandt, C. J. (utg). *Christiern Pedersens Danske Skrifter V*, København 1856.

Finnur Jónsson (utg). *Heimskringla*, København 1893–1900 = *HkrFj*.

Finnur Jónsson. *De bevarede brudstykker af skindbøgerne Kringla og Jöfraskinna*, København 1895.

- Friis, Peder Claussøn. *Norske Kongers Chronica*, utg av Ole Worm, København 1633.
- Friis, Peder Claussøn. *Samlede Skrifter*, utg av Gustav Storm, Kristiania 1881.
- Jakob Benediktsson. „Hvar var Snorri nefndur höfundur Heimskringlu?“, *Skírnir* 1955, Reykjavík 1955.
- Jakob Benediktsson. „Hvar var Snorri nefndur höfundur Heimskringlu?“ i *Lærdómslistir*, Reykjavík 1987.
- Jørgensen, Jon Gunnar. „Fornmenntamenn uppgötva konungasögurnar“ i *Skáldskaparmál* 3, Reykjavík 1994a.
- Jørgensen, Jon Gunnar. „Sagaoversettelser i Norge på 1500-tallet“ i *Collegium Medievale* Vol 6 1993/2, Oslo 1994b.
- Lindblad, Gustaf (utg). *Bergsbók. Early Icelandic Manuscripts in Facsimile* vol. V, København 1963.
- Louis-Jensen, Jonna. *Kongesagastudier*, København 1977.
- Maurer, Konrad. *Ueber die Ausdrücke: altnordische, altnorwegische & isländische Sprache*, München 1867.
- Ólafur Halldórsson (utg). *Óláfs saga Tryggvasonar en mesta*, København 1958–61.
- Ólafur Halldórsson. „Sagnaritun Snorra Sturlusonar“ i *Snorri – átta alda minning*, Reykjavík 1979.
- Sigurður Nordal (utg). *Orkneyinga saga*, København 1913.
- Steinnes, Asgaut. „Bergsbok i 1500-ári“, *Maal og minne* 1962.
- Storm, Gustav. *Snorre Sturlessøns historieskrivning*, København 1873.
- Storm, Gustav (utg). *Peder Claussøn Friis' samlede Skrifter*, Kristiania 1881.
- Storm, Gustav. „Har Haandskrifter af „Heimskringla“ angivet Snorre Sturlas-
søn som Kongesagaernes Forfatter?“, *Arkiv for nordisk filologi* 1 1882.
- Storm, Gustav (utg). *Historisk-topografiske Skrifter om Norge og norske Landsdele*, Kristiania 1895.
- Storm, Gustav (utg). *Laurents Hanssøns sagaoversættelse*, Kristiania 1899.
- Storm, Gustav (overs). *Kongesagaer*, Kristiania 1900.
- Sverrir Tómasson. *Formálar íslenskra sagnaritara á miðöldum*, Reykjavík 1988.
- Unger, C. R. (utg). *Codex Frisianus*, Kristiania 1871.
- Unger, C. R. (utg). *Heilagra Manna sögur I–II*, Kristiania 1877.
- Vedel, Anders S. *Svend Tiueskæg*, København 1705.
- Westergård-Nielsen, Christian. „Orkneyinga saga og Ribe“ i *Festskrift til Carl-Erik Thors*, Helsingfors 1980.